

БЕРЛІНСЬКИЙ КОНГРЕС 1878 РОКУ І ОКУПАЦІЯ КІПРУ ВЕЛИКОБРИТАНІЄЮ

Висвітлюється процес переходу Кіпру під владу Великобританії у 1878 році, розкривається вплив Берлінського конгресу на окупацію острова, аналізуються чинники, які безпосередньо вплинули на цей процес.

Ключові слова: Берлінський конгрес, Великобританія, дипломатія, Кіпр, міжнародні відносини, окупація.

13 червня 1878 року у Берліні почав свою роботу останній у ХІХ столітті великий конгрес європейських держав, скликаний для перегляду положень преліминарного Сан-Стефанського договору. Впродовж майже усього періоду після укладення Берлінського трактату перехід Кіпру під британське управління неодмінно пов'язували саме з цим конгресом. Так, наприклад, у «Енциклопедичному словнику Брокгауза-Єфрона» виданому у 1895 році, зазначалося, що Велика Британія під час міжнародного форуму у німецькій столиці змусила Туреччину віддати Кіпр для тимчасової окупації [1, 90].

Радянський історик Є. І. Уразова, вважає, що Великобританія скористалася скрутним становищем султанського уряду і нав'язала йому на Берлінському конгресі Кіпрську конвенцію [2, 21]. Американський історик Дж. Стоксбері, також вважав, що перехід Кіпру під британську владу відбувся завдяки Берлінському конгресу [3, 103]. Такі ж самі думки висловлюють сучасні дослідники В.В. Дегоєв [4, 349], М.Н. Зуєв [5, 525], О.Л. Кацва [6, 354], О. С. Орлов [7, 256].

Однак у тексті Берлінського трактату Кіпр жодного разу не було згадано [8, 181]. Це і не дивно, оскільки кіпрське питання не значилося в російсько-турецькому договорі від 3 березня 1878 року. Тому обговорення переходу Кіпру під владу Великої Британії на засіданнях конгресу було неможливим, як і ухвалення будь-якого рішення з цього приводу. У такому разі виникає питання: чому протягом багатьох років дослідники різних країн пов'язували окупацію Кіпру Великобританією з міжнародним конгресом, на якому доля острова навіть не обговорювалася?

Метою роботи є аналіз процесу переходу Кіпру у 1878 році під британську владу і пошук зв'язку між цим явищем і рішеннями Берлінського конгресу. Для цього, перш за все, необхідно зрозуміти мотиви, якими керувалися британські уповноважені на міжнародному форумі у Берліні, приймаючи зміни до Сан-Стефанського договору.

Великобританію на Берлінському конгресі представляли прем'єр-міністр Б. Дізраелі, міністр закордонних справ Р. Солсбері і британський посол у Берліні О. Рассел, який мав добрі відносини з О. Бісмарком і його помічниками. Рішення лорда Біконсфілда їхати на конгрес було несподіваним не тільки для опозиції, а й для його колег. Репортерами висувалися найрізноманітніші версії причин, які змусили прем'єра особисто відвідати німецьку столицю. І хоча більшість з них не мала нічого спільного з дійсністю, знайшлися і ті, хто досить чітко визначив мету поїздки Б. Дізраелі до Берліну. А полягала вона у тому, що

прем'єр прагнув завершити свою політичну кар'єру тріумфом [9, 114]. Маючи у своєму арсеналі такі значні аргументи, як британсько-російський протокол від 30 травня 1878 р., Кіпрська конвенція від 4 червня 1878 р. і угода з Австро-Угорщиною від 6 червня цього ж року, лорд Біконсфілд мав усі підстави розраховувати на те, що Берлінський конгрес стане гідним завершенням його політичної діяльності.

Відправляючись до Берліну, британські високопосадовці сподівалася закріпити попередні домовленості з Росією, включивши їх до загальноєвропейської угоди. У разі досягнення цієї мети Лондон зменшував вплив Петербургу на Балканському півострові. Це прагнення було цілком зрозумілим і очевидним для всіх учасників конгресу. Але британська сторона мала ще й прихований інтерес у цій справі. Р. Солсбері і Б. Дізраелі мали створити умови, при яких набувала чинності Конвенція про оборонний союз між Великобританією і Туреччиною, внаслідок чого Кіпр переходив під британське управління. Протягом усього конгресу британська делегація вирішували саме ці два завдання.

Британські політики намагалися максимально скоротити час між оголошенням на Берлінському конгресі про існування Кіпрської конвенції і фактичним здійсненням окупації острова. Для цього 1 липня адміралу Джону Хею було наказано зібрати усі кораблі британської військово-морської ескадри, які знаходилися у східній частині Середземного моря, і зайняти позиції біля берегів Кіпру. 4 липня ескадра прибула до Ларнакської затоки і організувала повну морську блокаду цього району. Один з панцерників повинен був здійснювати зв'язок і попереджати про можливе наближення судів інших держав. Адмірал Дж. Хей наказав топити будь-яке судно, що спробує висадити військовий десант на Кіпрі [10, 293-294].

Б. Дізраелі і Р. Солсбері вибрали слушну нагоду для того, щоб окупувати Кіпр. На цей час у Європі не було жодної країни, яка б могла завадити британським міністрам здійснити свої наміри щодо переходу острова під управління Великобританії.

Німеччина після перемоги над Францією була зацікавлена у лояльному до себе відношенні з боку Великобританії. Тому О. Бісмарк висловлювався за те, щоб після війни ця країна отримали частину султанських володінь [11, 404]. Крім того, Німеччина не мала життєвоважливих інтересів у Середземному морі. Враховуючи ці обставини, німецький канцлер не став заперечувати проти планів Лондона стосовно Кіпру.

Росія була обмежена у діях угодою Солсбері-Шувалова від 30 травня 1878 року. Уклавши цю угоду Петербург власноруч обмежив можливість протидіяти британській окупації Кіпру. Російські уповноважені особи не стали заперечувати проти переходу острова під владу Великобританії тому, що не бажали втрачати територіальні придбання в азійських провінціях Османської імперії. Привертає увагу той факт, що окупація Кіпру британськими військами мало стурбувала російський уряд. У своєму звіті за першу половину 1878 р., де аналізувалися результати Берлінського конгресу, князь О. М. Горчаков зазначав: «Ми прийняли звістку про захоплення Кіпру спокійно, оскільки для

нас Великобританія на Кіпрі не на багато небезпечніше, ніж на Мальті» [12, 209].

Австро-Угорщині, щоб протистояти зростаючому російському впливу на Балканах, була потрібна допомога Лондона. Саме тому віденський уряд намагався ще до початку конгресу домовитись з британською стороною. 6 червня 1878 року Д. Андраші і британський посол Г. Елліот підписали договір про спільні дії Великобританії й Австро-Угорщини на Берлінському конгресі [9, 108]. Виконуючи умови цієї угоди, Р. Солсбері і Б. Дізраелі допомогли Австро-Угорщині отримати за рішенням конгресу бажану Боснію і Герцеговину. Саме це і вплинуло на рішення Відня не заперечувати проти отримання Великобританією морської станції у Східному Середземномор'ї.

Окупація Кіпру безпосередньо зачіпала інтереси Італія і Франція, але вони також не могли зупинити перехід острова під владу Великої Британії. Італії, яка недавно увійшла до числа великих європейських держав, без підтримки Франції Італія не була здатна завадити британським панцернакам встановити морську блокаду навколо Кіпру і зупинити окупацію острова.

Натомість Франція володіла набагато більшою політичною вагою. Для Великобританії вона була головною суперницею не тільки у Середземномор'ї, а найнебезпечнішим конкурентом у всьому світі, який також вів активну загарбницьку колоніальну політику. Передбачаючи гостру реакцію паризького кабінету, Б. Дізраелі і його команда всі зусилля спрямували на те, щоб нейтралізувати супротивника ціною територіальних поступок, знову ж таки за рахунок Туреччини. Зробити це було не дуже складно, бо Франція була обмежена у діях агресивними планами О. Бісмарка по відношенню до її власної території. Тому протягом усієї Східної кризи французький уряд підтримував дружні стосунки з Росією і всіма силами прагнув не загострювати їх з Великобританією. Обмеженість Франції у діях надала Великобританії можливість без значних ускладнень окупувати вигідно розташовану військово-морську базу у Східному Середземномор'ї.

Коли 6 липня 1878 року учасники Берлінського конгресу перейшли до обговорення територіальних змін в азійських провінціях Туреччини, лорд Солсбері не став заперечувати проти того, щоб Росія отримала Ардаган і Карс – це було передбачено травневою британсько-російською угодою. Крім того, Кіпрська конвенція набувала чинності саме у випадку переходу зазначених міст під владу Російської імперії. Саме тому британський уповноважений заявив, що Великобританія залишає за собою право захищати власні інтереси у Малій Азії і на Близькому Сході будь-якими засобами на власний розсуд [12, 205]. Не важко здогадатися, що мова йшла про окупацію Кіпру. Цією фразою керівник британського зовнішньополітичного відомства підготував уряди європейських держав до офіційного повідомлення про існування Кіпрської конвенції.

Тільки після затвердження конгресом всіх змін до статті XIX Сан-Стефанського договору представники Великобританії офіційно оголосили на конгресі про британсько-турецький оборонний союз і перехід Кіпру під владу Великої Британії. 8 липня 1878 р. С. Норткот оголосив про цей договір у британському парламенті [12, 206].

Виникнення і розповсюдження інформації про те, що Кіпр перейшов під британське управління за рішенням Берлінського конгресу обумовлено одразу декількома причинами. По-перше, підписання Кіпрської конвенції трималося у таємниці, через це широка громадськість дізналася про цей документ лише 8 липня 1878 р. з публікації в лондонській газеті «Дейлі Телеграф». По-друге, окупація Кіпру відбулася саме в той час, коли Берлінський конгрес близився до свого завершення, тому журналісти, які бажали якомога швидше повідомити про результати загальноєвропейського форуму, пов'язати ці дві події.

По-третє, на Берлінському конгресі вирішувалися питання про відторгнення від Туреччини деяких територій. Наприклад, Росія отримала Бессарабію, Карс і Ардаган, Австро-Угорщина – Боснію і Герцеговину. Окупація Кіпру Великобританією досить органічно продовжила цей ряд. Через ці обставини, відразу ж після висадки на Кіпрі британського десанту, поширились інформація, що окупація відбувається згідно рішення, яке було ухвалено на міжнародному конгресі у німецькій столиці. Саме така версія стала найбільш поширеною, коли мова йшла про встановлення британської влади на Кіпрі.

Таким чином, можемо зробити висновок, що, хоча доля Кіпру не обговорювалася на засіданнях Берлінського конгресу і з цього приводу не приймалося ніяких рішень, все ж таки цей міжнародний форум вплинув на перехід острова під владу Великобританії. Перш за все, рішення конгресу створили умови, при яких Кіпрська конвенція набула чинності: Росія отримала Ардаган, Карс і Батум. Без цього Конвенція про оборонний союз між Великобританією і Туреччиною відносно Азійських провінцій Туреччини втрачала своє значення і мала бути анульованою згідно шостого пункту першої додаткової статті Кіпрської конвенції від 1 липня 1878 року.

Крім того, Р. Солсбері і Б. Дізраелі, використавши ажіотаж, який навмисно створили напередодні конгресу, зуміли укласти з Російською та Австро-Угорською імперіями двосторонні угоди, які перетворили ці країни із супротивників окупації острова у сторонніх спостерігачів.

Література

1. Новый энциклопедический словарь / Под общ. ред. акад. К. К. Арсеньева. – СПб.–Пг.: Изд-во Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон, 1911 – 1916. – Т. 21. – 960с.
2. Уразова Е.И. Кипр / Уразова Е.И. – М. : Мысль, 1966. – 151 с.
3. Stokesbury J.L. A Short History of World War / J.L.Stokesbury. – I. N.Y., 1981. – 362p.
4. Дегоев В.В. Внешняя политика России и международные системы: 1700-1918 гг. : учеб. пособие / В.В. Дегоев. – М. : РОССПЭН, 2004. – 495 с.
5. Зуев М.Н. История России с древнейших времён до начала XXI века для школьников ст. кл. и поступающих в ВУЗы [Текст] : учебное пособие / М.Н. Зуев. - 8-е изд., пересмотр. - М. : Дрофа, 2005. - 928 с.
6. Кацва, Л. А. История Отечества [Текст]: справ. для старшеклассников и поступающих в вузы: полный курс подготовки к выпуск. экзаменам / Л.А. Кацва. – М.: АСТ-пресс, 2001. – 846 с.
7. Орлов А.С. История России с древнейших времен до наших дней: учебник / А.С. Орлов, В.А. Георгиев, Н.Г. Георгиева, Т.А. Сивохина – М.:«ПБОЮЛ Л.В.Рожников». – 2001. – 564 с.

8. Сборник договоров России с другими государствами. 1856–1917. / Под редакцией Е.А. Адамова. – М.: Госполитиздат, 1952. – 464 с.
9. Виноградов К.Б. Мировая политика 60–80-х годов XIX века: События и люди / К.Б. Виноградов. – Л., 1991. – 168 с.
10. Hill N. History of Cyprus / N. Hill. – Cambridge, – vol. IV. – 742 p.
11. Поездка графа Н.П. Игнатьева по европейским столицам перед войною 1877–1878 гг. // Русская старина. – 1914. – Т. 159. – № 9. – С. 402-407.
12. Шпаро О. Б. Захват Кипра Англией / О.Б. Шпаро. – М.: Наука, 1974. – 280с.

Мигаль С.В. Берлинский конгресс 1878 года и оккупация Кипра Великобританией.

Характеризуется процесс перехода Кипра под власть Великобритании в 1878 году, раскрывается влияние Берлинского конгресса на оккупацию острова, анализируются факторы, которые непосредственно повлияли на этот процесс.

Ключевые слова: Берлинский конгресс, Великобритания, дипломатия, Кипр, международные отношения, оккупация.

Migal S.V. Berlin congress of 1878 and occupation of Cyprus Great Britain.

In the article the process of transition of Cyprus is characterized under power of Great Britain in 1878, influence of Berlin congress opens up on occupation of island, factors which directly influenced on this process are analyzed.

Keywords: Berlin congress, Great Britain, diplomacy, Cyprus, international relations, occupation.

Мігаль Сергій Володимирович – асистент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та методики їх викладання Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Рецензент: **Бельдюгін В.А.**, канд. істор. наук, доцент.

Стаття подана
10.02.2012